

Maarten Hajer

Pleidooi voor een realistische utopie

Geachte aanwezigen,

Leuk om hier te mogen zijn. Ik vind het altijd spannend om over architectuur en stedenbouw te spreken, omdat iedereen er verstand van heeft. We wonen allemaal in huizen. We wonen ook allemaal in steden of dorpen. En toch zijn er sommige mensen die er meer vanaf weten dan andere.

Daarvoor hebben we architecten die huizen bouwen en stedenbouwers die de steden maken. Maar dat is ook waarvoor we wetenschappers hebben, die weten waarom mensen gelukkig zijn in bepaalde situaties of waarom een huis nu eigenlijk duurzaam is. Daar hebben we elkaar voor nodig.

Ik wil twee gedachten bij u toetsen en die gaan over iets waar we heel veel van weten en wat heel goed gedocumenteerd is: de wederopbouw én de tijd van nu.

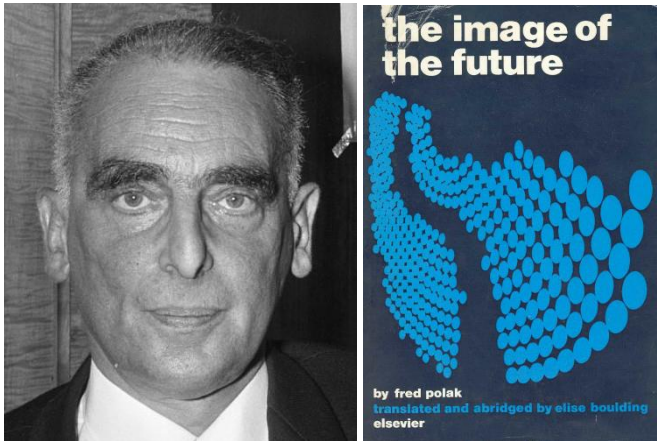
Er wordt vaak gesuggereerd dat we op dit moment voor een opgave staan die net zo groot is als de wederopbouw destijds. Dan hebben we het natuurlijk over de energietransitie. Hoe moeten we reageren op de feiten die wetenschappers naar voren brengen? Dat de klimaatverandering destructief zal worden als we zo doorgaan? Die opgave komt direct terug bij de vakgemeenschap, want die moet nu aan het werk.

Ik maak me zorgen over wat ik vanuit Den Haag hoor, waar ik dankzij mijn achtergrond nog veel rondloop. Bijvoorbeeld: er is nu een beleid dat ervan uitgaat dat we aardgasvrije wijken moeten gaan realiseren. In een gesprek met een ambtenaar vroeg ik: 'Wil je nog meer behalve een aardgasvrije wijk?' Waarop het antwoord luidde: 'Nee, we hebben de bestuurlijke opdracht om aardgasvrije wijken te maken.' Ik antwoordde dat het toch enorm teleurstellend zou zijn als het lukt om al die wijken aardgasvrij te maken? De ambtenaar keek me aan alsof ik gek was. Maar stel je nou eens voor dat je met al die andere opgaven - die er ook zijn - niets hebt gedaan! Dat is heel tragisch voor het land.

Een prachtige andere analogie is het project 'Ruimte voor de Rivier' waar gisteren de Grote Maaskantprijs naartoe ging. Rijkswaterstaat zegt: er moet 16.000 kuub door de Rijn anders is een overstroming onontkoombaar. Vervolgens is door heel verstandige ambtenaren, gesteund door allerlei experts, besloten om dit te gaan doen. Maar als u betere ideeën heeft voor hoe we dat willen gaan doen en ze zijn ook nog enigszins betaalbaar, dan gaan we dát doen. Dat is het zogenaamde omwisselbesluit.

Alles wat nu zo mooi gelukt is in Nederland – en planologie is de laatste tijd heel erg weinig ingezet, maar die Ruimte voor de Rivier is toch maar mooi gelukt – is te danken aan het feit dat het Rijk heeft gezegd: dit moet in ieder geval, maar we nodigen ontwerpers, burgers en bestuurders uit om mee te denken over wat we nog meer willen.

Die analogie moeten we ook met elkaar bij deze opgave tot de kern van ons werk maken.

Dit is Fred Polak, iemand die verrassend weinig bekend is in Nederland, maar toch echt een Nederlander is. Ik doe Urban Futures, dus ik hang veel rond met Futurists en als ik in Amerika zeg dat ik uit Nederland kom, dan zeggen ze: 'Oh, Fred Polak! *The Image of the Future!* Dat is wel grappig: er zijn waarschijnlijk meer Amerikanen die weten wie Fred Polak is dan Nederlanders.

Fred Polak was een intellectueel, ondergedoken in de oorlog. Hij hield zich vast aan het idee dat er na de oorlog een nieuw Nederland zou ontstaan, een nieuwe wereld, waaraan hij wilde meehelpen door alvast na te denken over hoe je nu eigenlijk zo'n betere toekomst zou realiseren. Dat schreef hij op in een kloeke duizend pagina's Nederlands. Een Magnum Opus dat nauwelijks werd waargenomen terwijl het verder heel goed ging met Polak, als hoogleraar in Rotterdam en Eerste Kamerlid.

Hij ging naar Amerika en woonde in een tuinhuis bij Kenneth en Elise Boulding. Kenneth was milieueconoom en wilde weten - uit beleefdheid wellicht - wat er toch in dat dikke boek stond. 'Dit is zo belangrijk! Elise, ik denk dat je Nederlands moet leren. Je moet het vertalen en inkorten' - het was ook wel erg dik. *The Image of the Future* kwam in 1967 uit en heeft het héle toekomstonderzoek in Amerika op z'n kop gezet.

Het is verrukkelijk om te lezen. Intellectueel is het nog steeds iets om je aan te laven. Maar één ding is heel bepalend anders: in dat boek is het verleden slecht en de toekomst goed. En terwijl al zijn inzichten over hoe we nadenken over de toekomst nog kloppen, zitten wij volgens mij op dit moment precies in een tegenovergestelde situatie. De mensen denken: het is n  goed en de toekomst houdt niets dan slechte dingen in. De toekomst heeft niets goeds in petto.

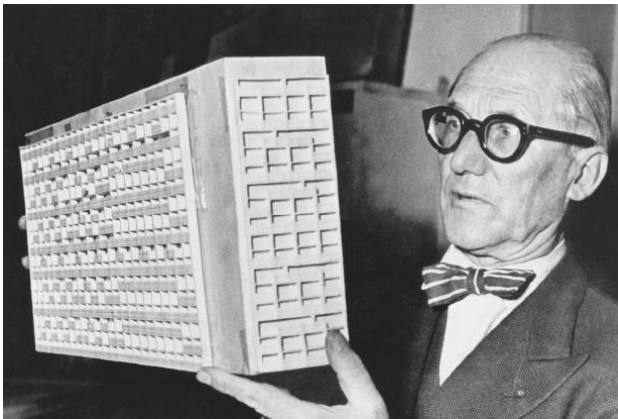
Waarachtig! Dat zou toch wel een opgave kunnen zijn voor ons, zoals we hier zitten. Want als je goed nadenkt over waar de architectuur altijd in heeft ge  xcelleerd, dan is dat het verbeelden van een betere toekomst.

Kijk, deze tekst van Jasanoff & Kim uit 2015, geeft een beetje houvast: *Imaginaries are collectively held, institutionally stabilized, and publicly PERFORMED vision of a desirable future*. Dat hebben we nu niet en - dat is mijn stelling - in die wederopbouwtijd wel.

Het land lag in stukken, maar in '43 was er al een illegaal pamflet dat beschreef hoe we het nieuwe Nederland gingen aanpakken. De wijkgedachte, het Plan Witteveen... het is allemaal in de oorlog bedacht. We hadden dus een plan en de discipline zat in het hart van dat plan; een *imaginary* in die oorlogstijd.

Dit is natuurlijk ook zo'n voorbeeld van een heel succesvol *imaginary*: 'Delirious New York'. Rem Koolhaas die in een moorddadig goed boek de culturele essentie van dat stukje van de wereld laat zien en dat ook illustreert. Dát is volgens mij heel erg van belang. Het gaat nooit alleen om die taal maar ook altijd om het vinden van dat treffende beeld. Wat was nou de essentie van wat die sokkels van Manhattan zo goed maakten? Het maakte niet uit wat daar bovenop stond, als die sokkels maar goed waren, want daar zat die *culture of congestion* in.

Dit is een *imaginary*, die natuurlijk nóg weer veel machtiger is geweest: die van de moderne stad en Le Corbusier. Corbusier, die de stad het liefst in z'n hand hield als hij de stad niet van bovenuit bekeek. Wij doen allemaal van die analyses over wat voor soort fotografie er in die periode was. Dat is altijd het *birds eye perspective* - wat ook iets zegt over hoe men toen dacht over de verhouding tussen de expert en de burger. Het perspectief van de burger stond zelden centraal.

De grote fout die we intellectueel vaak maken, is dat we denken dat die man, die intellectueel met z'n zware brilmontuur, de wereld veranderde. En als we een beetje socialer denken, dat het 't CIAM was, dat het een groep mensen was, overigens allemaal witte mannen. Maar dat lijkt toch een beetje op die muis die samen met een olifant op de brug loopt en zegt: "Wat stampen we samen fijn, hè."

Als je de periode rond de oorlog beter analyseert, kom je er toch op uit dat het een coalitie was. Als politicoloog vind ik "coalitie" een prachtig woord! Coalitie is: een groep mensen die om verschillende redenen hetzelfde willen.

Het is niet zo dat we allemaal in marsorde lopen omdat we precies hetzelfde willen. Nee, we willen een periode met elkaar oplopen. Die moderne beweging is zo sterk geweest omdat dat zo was.

Dit zijn foto's van het Futurama. Architecten laten ze vaak zien dus ze zijn zeer herkenbaar. Dit is het 'Futurama' van de wereldtentoonstelling van 1939 in New York. Tweeëntwintig miljoen Amerikanen - dat is echt heel erg veel - gingen kijken naar de wereld van 1960. En hier staat de *giveaway*: het General Motors paviljoen. Niet het paviljoen van Le Corbusier of van Robert Moses, die de fair had georganiseerd, maar het paviljoen van General Motors was de *giveaway* en trok de meeste aandacht. General Motors had alle tools gebruikt om hun *imaginary* te implanteren in de verbeelding van de burger. De bezoekers zaten rond de maquette van die regiostad. De eerste stad die door de auto ook suburbs kon krijgen en waarbij de mensen die in de stad woonden, in de hoogte konden gaan wonen.

Het is interessant om goed te analyseren hoe de techniek werkte om mensen in die verbeelding te helpen. Ze begonnen in lange wachtrijen, heel functioneel, en dan kreeg je een soort *suspension of disbelief*, je werd behandeld alsof je in een soort Efteling was. Maar gaandeweg ging de schaal in dat paviljoen naar reëel. Deze foto is van een eindje verderop. De bezoekers lopen over de brug boven het voorgestelde drukke verkeer – het is allemaal fake! – om dan uiteindelijk het paviljoen te verlaten. Vervolgens kregen ze die beroemde *metal pin* van *I've seen the future* en daar liepen ze dan mee door Manhattan. Dan vroegen mensen: waar heb je die toekomst gezien? Nou in het 'Futurama', en daar gingen de mensen dan heen. Die techniek werkte!

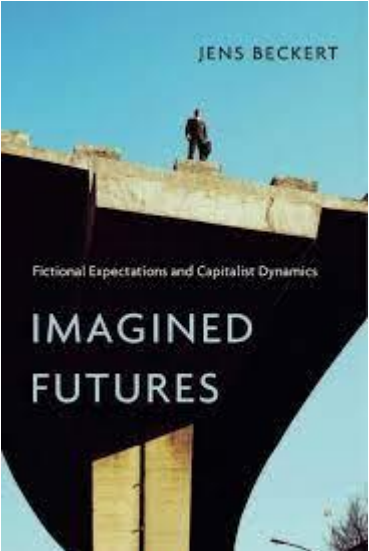
Dus dat is voetnoot 1 bij Le Corbusier. Die grote auto-industrie heeft heel erg veel gedaan om die *imaginary* verder te helpen. Norman Bel Geddes, die het Futurama voor General Motors had bedacht, was eigenlijk de grote ontwerper. Hij was een designer, geen architect.

Maar dan ben je er nog niet. Want één van de belangrijke dingen in die periode was ook dat iedereen dat wilde.

Dit is een advertentie van het merk Packard, een merk dat het niet heeft gehaald. Maar als je naar die rechterkant kijkt, zie je de familie Jones zeggen: 'Here we are... envying'. Ze zien de burens rijden in een grote rode auto. En dan daaronder: 'Here we are.... being envied'. Dus de logica van de suburb en die auto - en natuurlijk ook het je onttrekken aan de zwarte *working class* in de stad die zich dat vertrek naar de suburbs niet kon veroorloven, dat moeten we niet vergeten - werd als een droom gezien door mensen.

Nu zien we drie keer het verschil met nu. Ik geloof niet dat er nu heel erg veel mensen zijn die zeggen: ik droom, ik droom van een aardgasvrije wijk. In die zin is er nog best wat te doen. Hoe pakken we dat nou het beste aan? Terwijl heel veel gaat over geld en winst, over hoe in de kern een bedrijf werkt en de economie, ben ik heel erg verheugd dat een aantal mensen, die daar echt het meest over hebben nagedacht, tot de conclusie is gekomen dat die verbeelding daar een cruciale rol in speelt.

Dit boek is echt de moeite waard. Het is van Jens Beckert, directeur van het Max Planck instituut in Bonn waar hele knappe koppen zitten. In zijn boek, *Imagined futures*, zegt hij: bij ieder idee voor een nieuw initiatief zit een moment waarin je iemand moet overtuigen van jouw fictie. Als je bijvoorbeeld een grote Achmea-toren wil bouwen in Leeuwarden, dan komt er een moment dat iemand met dat idee naar een bank moet. Daar zit iemand tegenover je die denkt: leuk idee een hoog gebouw in Leeuwarden, maar gaat dat werken? Dan is er altijd een moment en dat is heel belangrijk, dat iemand jou moet geloven in je fictie. We hebben een cultuur om ons heen gebouwd waar iedereen alleen maar vertrouwen heeft in feiten! Maar er is geen feit over de toekomst. De toekomst houdt slechts onzekerheid in. Beckert zegt dat je moet zien dat die feiten en ficties eigenlijk altijd "verzwemmen". Maar we hebben een cultuur die zegt: fictie is voor

de roman, feiten zijn voor de wetenschap. Maar dat is een volledige misvatting van hoe het de facto loopt. Dat is voor ons heel belangrijk. Dat is ook heel belangrijk voor de vakgemeenschap, die veel beter is in het verbeelden van iets. Het zó verbeelden dat de mensen denken – en nu volgt mijn favoriete zin: 'Ja!!! Als het zo kan, wil ik het ook wel!' We zullen toch wat moeten gaan doen aan het gebrek aan verbeeldingsvermogen.

Technique of Futuring

'Practices bringing together actors around one or more imagined futures and through which actors come to share particular orientations for action'

Waar ik in geïnteresseerd ben, is de *Imaginaries*: welke hebben we en welke nieuwe kunnen we ontwikkelen? En als we die dan hebben, hoe werkt het dan? Wat schraagt nu dat die *Imaginarie* gaat werken, dat we gaan bouwen op een manier die toekomstbestendig is.

Het Futurama is een heel concreet voorbeeld van *Technique of Futuring*; het bouwen van een paviljoen waar je eigenlijk de toekomst in verbeeldt. Die techniek blijft ook gewoon bestaan. We hebben nog steeds expo's. Ik weet niet wie van u bijvoorbeeld bij de laatste in Milaan is geweest. Daar zag je wat mij betreft het totale failliet om nog steeds met die paviljoens de toekomst te benaderen. Inclusief alle corruptie die daarmee gepaard ging. Dus we moeten iets nieuws vinden. Het paviljoen, een expo.... we begrijpen hoe die dingen werken. Maar we moeten nieuwe technieken vinden waaronder we met elkaar die coalities kunnen bouwen om de wereld te veranderen. We hebben geen *Imaginary* en die *Technique of Futuring* moeten we ook opnieuw gaan bedenken met elkaar.

Dit is bijvoorbeeld een *Imaginary* die er al is, want het is niet zo dat er een leeg speelveld is. Dit plaatje is van Siemens. Siemens probeerde een tijdje de *smart city* aan de man te brengen. Als je naar dit plaatje kijkt, zie je direct dat het een ingenieursbedrijf is. Wel leuk voor ingenieurs maar burgers zullen niet direct zeggen: hier wil ik naartoe. Die pijltjes, die luchtstromen, input, output. Het blijft helemaal in die ingenieursverbeelding steken.

Dan hebben we een nieuwe toetreders op de markt, dat is Google met Waymo. Waymo is het mobiliteitsgedeelte, het ziet eruit als zo'n karretje van de kinderopvang, zonder stuur. Er zit een man in die reist in de toekomst van AV (automated vehicles). Alle wereldproblemen worden opgelost als we nou maar gewoon dit gaan doen. Bij de *Technique of Futuring* verandert er vaak maar één ding. Verder blijft alles hetzelfde. De auto-industrie is daar denk ik het beste in. Vrijwel alles blijft constant, behalve de auto. Die

verandert. Zodat jij als consument denkt: als ik dát ding koop, dan heb ik die toekomst. Dat je niet verward raakt en denkt dat je ook andere dingen zou kunnen kopen.

Als straks die *automated vehicles* echt kunnen rijden en niet tegen mensen aanbotsen, dan zullen die toch een keer op Big Sur in de advertenties komen. Dat is de constante: altijd die curvende wegen in California.

Hier zie je dus: de suburb die blijft - dat is helemaal duidelijk - en het enige wat verandert, is dat we in die botsautootjes gaan rijden.

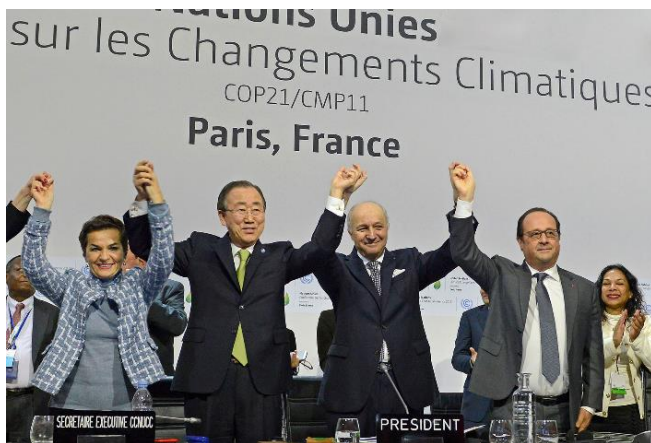
Als ik zeg dat we een gebrek aan verbeeldingskracht hebben, wil dat niet zeggen dat er geen verbeeldingsopties zijn. Alleen moet je je realiseren dat het een *politics of the imagination* is. Er zijn allerlei aanbiedingen die ons worden gedaan waarbij groepen zeggen: dit wórdt de toekomst. Ze zeggen nooit: ik zou willen dat dit de toekomst wordt. Dat bedoelen ze natuurlijk wel.

Hier ook en dat is heel interessant: het is vanuit de industrie een wens maar er wordt altijd gesuggereerd dat het een feitelijkheid is: de zelfrijdende auto komt eraan.

Als wetenschapper en ex-beleidsadviseur krijg ik het dan Spaans benauwd als ik een minister hoor zeggen: we moeten snel zorgen dat wij als eerste de *smart city* krijgen. Dan is er echt iets mis gegaan. Dat is een *Imaginary*, dus een verbeelding, die kun je niet kopen! Die moet je uitwerken en dan moet je eerst zeggen dat je 'm wil! Dan moet je niet zeggen dat we er als eerste moeten zijn, want dan suggereer je dat die onveranderlijk is.

Voor de Biënnale in Rotterdam in 2016 hadden we dat bij de entree goed opgehangen: *The Future is already here, it's just not evenly distributed*. Het idee dat er een politiek is over die verbeelding, is heel erg van belang; je moet je altijd realiseren dat toekomstbeelden normatief zijn.

Wat is nu een alternatief voor die technologische toekomst? Parijs en New York, de *sustainable development goals*. Dit kunnen we allemaal wel volgen: dat klimaatverandering een probleem is en dat het op zich goed is als we iets doen aan de honger en zo. Maar waar ik me enorme zorgen over maak, is dat we denken dat iedereen dat ook vindt. Waarom? Zou iedereen nu harder gaan lopen in het vernieuwen van z'n hele huis, omdat dit in New York is afgesproken?

Dit is de *aspiration of the police maker*. Dit is de elite die dit soort ideeën heeft. We hebben een droom geformuleerd op het niveau van de planeet.

We hebben *sustainable development goals* geformuleerd op het niveau van de Verenigde Naties. Maar is het dan zo gek dat heel veel mensen zich afvragen waar ben ik in dit verhaal?

Dat idee dat we iets moeten doen op een ander schaalniveau waar mensen van

kunnen zeggen: 'Ja!!! Als het zo kan, wil ik het ook wel!' Die opgave moeten we pakken. Die opgave móet primair worden getoetst aan de vraag: is dit iets waarmee we de toekomst aan burgers weer positief kunnen laten zien?

Dat is wat we moeten leren. Dus niet doordrammen dat dit heel belangrijk is en dat het niet goed gaat. Ik doe heel veel met milieu-collega's, maar dát is iets wat níet uit die hoofden te krijgen is. Dat is met die club van Rome ('Grenzen aan de groei') misgegaan in 1972 en dat zit er nog steeds in. Al die grafiekjes zijn negatief; het gaat niet goed, het gaat niet goed. Iedere psycholoog die één college heeft gevolgd in de propedeuse, weet dat dat niet werkt. Mensen worden niet gemotiveerd door iets negatiefs, mensen worden gemotiveerd door iets positiefs.

Let's get on with it.

Ik doe een pleidooi vandaag voor een *realistische* utopie. Iedere keer als ik de krant opensla en het woord utopie zie, denk ik: 'ja leuk!'. Maar er staat altijd dat een utopie iets dictatoriaals is, iets van Le Corbusier, van mensen met dikke brilmonturen - en we weten toch dat dat fout is. Dat vind ik tragisch. Gaan we zo alles afdoen wat positief is en dat de toekomst iets beters kan zijn dan het heden? Dat lijkt me verkeerd.

Vandaar de term 'realistische utopie'. De 'realistische utopie' is dus durven denken over een betere wereld, maar op zo'n manier dat mensen zeggen: 'Ja! Dat is eigenlijk wel een goed idee.'

Een van de trucs daarvoor is te laten zien dat het ergens al bestaat. Wij werken nu in mijn studio aan een boek dat heet: '*The neighbourhood of the future*'. Want ik denk dat de *neighbourhood*, dat is zoiets als de buurt - vraag me niet waar de buurt eindigt en de wijk begint, daar kun je met een zaal wetenschappers makkelijk een conferentie over laten gaan - zeg maar van een kilometer bij een kilometer, zoiets. En dan kun je natuurlijk zeggen: oké, aardgasvrij. Dan zeg ik: oké als we het dan aardgasvrij gaan maken, is het mijn rol als Urbun Future Studio om te laten zien dat we dan nóg een paar andere dingen ook moeten doen. Bijvoorbeeld omdat dat elders al gebeurt.

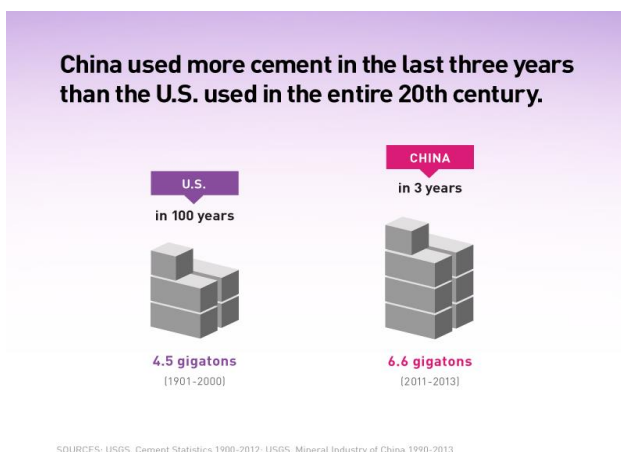

Dit is één voorbeeld uit het boek *Regent Park* in Toronto, een wijk die de Bijlmer was van Toronto. Als je daar tegen mensen zegt dat je onderzoek doet in Regent Park, dan kijken ze of je geen blauw oog hebt opgelopen en of je je laptop nog wel hebt. De mediareputatie met criminaliteit en drugs achtervolgt nog steeds die wijk, maar dat gaat inmiddels over deze wijk [zie beeld]. Interessant is dat aan het uiterlijk niet te

zien is of dit nou koopwoningen zijn of sociale huisvesting. Alle mensen die er woonden hadden een *right of return*. Ze bouwen een verdichtingsoperatie waarbij vier appartementen worden verkocht om één sociale woning terug te bouwen. Dat is het verdienmodel. De gemeentegrond - dat moet ik er ook wel even bij zeggen - is verkocht aan die projectontwikkelaar. Dus het is niet altijd zo dat je overal voor bent, maar als je ziet welke kwaliteitsniveaus ze halen, dan vind je het toch wel interessant.

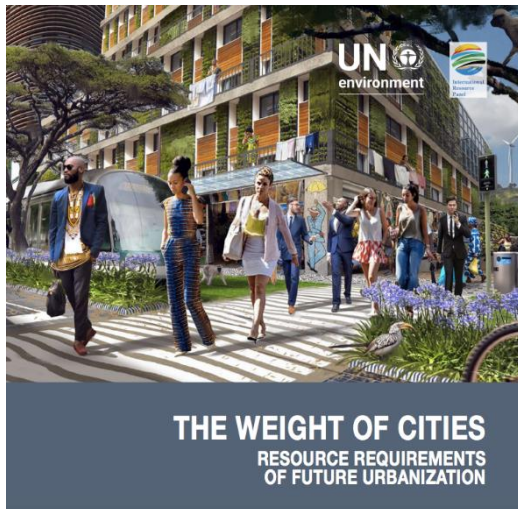
Dit is een fotootje van het verkoopcentrum, waarbij je kunt zien hoe die wijk eruitziet. Die dames gaan er misschien iets kopen. De huizen gaan als warme broodjes over de toonbank. Op het niveau van één gebouw is het uniform. Dit kunnen dure *condominiums* zijn en dit sociale huisvesting. En dit is er allemaal gedurende het plan looptijd bijgekomen: een park, een *community centre*, een *athletic centre*. Hierachter ligt nog een *swimmingpool*. Dus een heel hoog niveau van voorzieningen, een heel hoog niveau van engagement. Dit [man rechts op de foto] is de leider van de *community, de activist*. Ik heb daar een interessant verhaal opgetekend: eigenlijk ging de relatie tussen de gemeente en de projectontwikkelaar wel goed, maar de planontwikkeling lukte nooit omdat de burgers, de bewoners ertegen waren. Totdat op een gegeven moment het aantal migranten in die wijk zo hoog werd dat de toekomst weer dominant werd - dat moet je even op je in laten werken. De Torontonians die daar woonden, dachten: we worden altijd belazerd. Maar de mensen die naar Toronto toekwamen, zeiden: ik kom naar Toronto om het voor mijn kinderen beter te krijgen - het Canadese model – en dan moet deze wijk ook goed zijn. Dus toen ze eenmaal toegang kregen tot die migranten-communities, ging het hele spel spelen. Toen ontstonden er nieuwe communities, *cricket gardens* want er zijn heel veel Hindoestanen enzovoort. Dus dit is element nummer 1: op het niveau van de búúrt proberen die realistische utopie inhoud te geven. Met elkaar, met de vakgemeenschap en de wetenschap, en hopelijk ook gefinancierd door het beleid. Dat zou ik willen.

Het tweede wat ik graag in het gesprek wil brengen is: waar bouwen we eigenlijk mee? Ik heb een rapport gemaakt voor de VN over de *resource* consequenties van de bouwmaterialen. Veertig procent van de *build fabric* van 2050 moet nog worden gebouwd. Veertig procent! En dat is een hele conservatieve schatting. Als we dat gaan doen met staal, beton en cement, kun je het klimaatdoel gewoon vergeten. Honderd procent. Afgelopen. Uit.

Dus moeten we als de wiedeweerga de discussie openen: waar gaan we dan mee bouwen? Waarom hebben we die discussie zo weinig? Waarom hebben we de discussie niet over de bouwmaterialen van de 21ste eeuw? Het nul-op-de-meter wonen. Ik ga daar niet in meelopen hoor. Als dat een woning

is die eigenlijk zegt: we ventileren niet meer, alles is in beton en het is supergoed geïsoleerd. Ik denk dat je naar een heel andere bouwmaterialen-discussie moet.

In de *weight of city* hebben we helemaal doorgerekend dat dat echt een fatale vergissing is. Deze statistiek [zie beeld] is dan om de echte knock-out te geven: in China is in drie jaar tijd meer cement gebruikt dan in de hele twintigste eeuw in de Verenigde Staten. China, India en Afrika - dat zijn de drie plekken in de wereld waar die grote verstedelijkingsopgave zich gaat afspelen - als aan die landen geen alternatieven worden geboden om alternatieven te ontwikkelen, dan zijn we erbij.

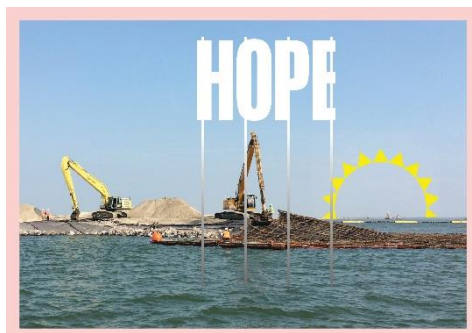

Het kan! Met dat *laminated timber*. *Laminated timber* is een bouw materiaal waar we in Nederland nu een paar eerste gebouwen mee realiseren. Misschien dat we het er straks ook nog over hebben. Haut is één van de grootste gebouwen - haut met h a u t - die daarmee wordt gebouwd in Amsterdam aan de Spaklerweg. In Canada zijn ze daar al veel verder mee. Niet zo gek, want er is daar voldoende dennenhout aanwezig. Dat bouw materiaal is geperst hout. Dat is sterker dan beton. Het is resistent tegen brand, omdat zich om het hout heen een koolstoflaag vormt. Het bouwt sneller. Het is lichter. Dus minder transport. Volgens de berekeningen zijn 70 procent minder CO2 emissies nodig als we met hout gaan bouwen. En ik hoef u ook niet te vertellen dat een boom opgeslagen CO2 is. We moeten naar een systeem dat we CO2 gaan opslaan. Domweg hout laten groeien is al een goed idee, maar hout gebruiken voor een gebouw is een winst *multiplier*. Ik vind dat we die discussie direct moeten voeren: in de discussie over die aardgasvrije wijken, in de discussie over hoe Nederland eruitziet in de 21ste eeuw en in die discussie over alternatieve bouwmaterialen.

Tot slot. Dit waren inhoudelijke dingen en dan is dit - man achter katheter spreekt gezelschap toe – dus die *techniques of future*.

Ik neem u toch even mee in iets wat we hebben geprobeerd maar sommigen hebben niet begrepen wat ik wilde doen. Ik wilde alleen maar dat mensen weer zin kregen in de toekomst.

Dat is een eerste stap van de trap.

De eerste trede.

Weer zin in de toekomst en vervolgens gaan we kijken wat we nog meer kunnen.

Dit [foto] was de opening van de tentoonstelling Hope – Zin in de toekomst, die van 4 april tot en met 25 november 2018 te zien was in Leeuwarden. Het is ook heel erg van belang dat we mensen de gelegenheid geven om te rouwen over het verlies van het fossiele tijdperk. We zeggen: jongens jullie hebben het allemaal verkeerd gedaan. De

Harley Davidson is bij nader inzien een rampzalig stuk technologie – maar daar zijn die mensen helemaal niet aan toe! Die mensen zeggen: ik heb een Harley Davidson gekocht omdat ik nu eindelijk gelukkig ben. Mijn grootste droom is een bladblazer op benzine.

Wat we hebben willen doen: bezoekers de ruimte geven om te rouwen. Afscheid nemen van die apparaten. Dat is eigenlijk iets wat we wel weten. Roombeek, waar de vuurwerkkramp in Enschede zich afspeelde, was ook zo iets. Alle ontwerpers kwamen naar Roombeek. Help de mensen uit Roombeek. Maar die mensen zaten daar helemaal niet op te wachten! Die wilden eerst spreken over wat hen was overkomen. Gelukkig werd dat op tijd gezien! Mogen we even praten over wat ons is overkomen. Daarna zijn ze samen met ontwerpers aan de gang gegaan.

Voor het aardbevingsgebied geldt precies hetzelfde. Iedereen gaat daar helpen. Nee! Zullen we eerst even de mensen serieus nemen in waar ze zijn met hun emoties?

Ook als het gaat over aardgasvrij, zie ik het alweer helemaal verkeerd gaan. Dan is die overheid helemaal in z'n uppie, en die gaat het dan doorduwen? Ziet u het voor zich? Ik niet.

Dus laten we dat veel cultureler aanpakken. Dat hebben we bij deze tentoonstelling Hope gedaan – u heeft nog tot 25 november de tijd om te gaan kijken. Wat heb ik daar ingesmokkeld in die tentoonstelling? En die techniek kent u allen: ontwerpstudio's en ateliers. Daar moeten we veel meer tijd en geld aan gaan besteden. Zorgen dat we ontwerpers weer daar zetten waar ze het beste in zijn, namelijk te laten zien: "Ja! Als het zo kan, wil ik het ook wel!" Dat vond ik één van de grote successen.

In Friesland tekent zich echt een tragedie af, ongehoord groot. We zitten inmiddels met de ontwatering van het veenweide-gebied van midden Friesland op 1,20 meter beneden het maaiveld!

Dus iedere keer wordt dat maaiveld verder ingepolderd. Waarom? Om de melkveehouderij in staat te blijven stellen om op het raigras vijf keer te oogsten per jaar, melkveehouderij te bedrijven, melkpoeder voor de Chinese markt te produceren... Is dat nou een goed idee? Friesland begint langzamerhand te denken: nee, dat is geen goed idee. Maar de boeren zitten met een hypotheek van 2 miljoen. Moeten die dan gewoon maar aan de kant? Nee.

Dus in dit atelier hebben we gesproken met de sector, gesproken met het natuurbeheer, met het wetterskip, met alles. Laten we nou eens nadenken: hoe zou het kunnen gaan? We hebben ook financiële modellen gemaakt, met Leiden, met Wageningen, met het Planbureau

voor de leefomgeving. Hoe zou je een nieuwe toekomst voor de landbouw kunnen creëren in dat midden van Friesland?

Dat kan volgens mij soms alleen in de vrije ruimte of in zo'n gekke tentoonstelling waarvan niemand begrijpt wat het is, of in de Biënnale, daar kun je ook leuke dingen doen. De Biënnale, dat kan nooit gevaarlijk zijn.

Wederom kwamen wij tot de conclusie dat dit werkt. Dan heb je dat tentoongesteld, dan loop je daar af en toe rond en dan komen boeren met collega's kijken die het aan elkaar laten zien. Dan hebben we grote discussies met de gemeenschap en dan gaan we kijken hoe we het verder kunnen doen. Afgelopen dinsdag: honderd boze boeren binnen in de tentoonstelling, die wel met elkaar en met de ontwerpers het gesprek aangingen of dit een goed idee is.

Dat soort dingen moeten we ook in die energietransities veel meer gaan doen. Zet die ontwerpkracht daarop in. Maar dan moet er ook wel een groot ontwerpprogramma op worden afgesproken.

Als het zo gaat, hebben we misschien wel net zoveel macht over de toekomst als deze bekende acteur in de bekende film, waarvan we een klein fragment steeds maar weer laten zien: Places of hope.

Ik hoop dat dit u enigszins heeft geïnspireerd om weer zin te krijgen in de toekomst.

[EINDE]

Voorzitter Ed Nijpels bedankt Maarten Hajer en stelt hem direct een vraag:

'Wat is het voornaamste wat jij zou doen als er morgen een plaats vrijkomt in een kabinet en je mag één ding doen en ook uitvoeren. Wat zou je dan kiezen?'

Maarten Hajer: 'Het zou toch het systeem zijn, vrees ik. Aan de ene kant moet de ontwerpogave veel duidelijker gefinancierd worden. Dus het rijk moet veel nadrukkelijker aan de bak en niet de decentrale overheden. Dat betekent ook dat ze veel meer energie moeten stoppen in het laten zien van wat burgers, bedrijven, lagere overheden en coöperaties hebben bedacht. Dat analyseren. Zodat het haasje over wordt.

Dus als Zwolle iets heeft bedacht wat hartstikke slim is, moet iedereen dat weten en dan moet de minister voortaan zeggen: 'Dat is de norm, want dat kan al, en daar moet u nu overheen.' Dus wennen aan exponentiële groei. Dat betekent ontwerpen, maar ook durven de bodem voortdurend te verleggen. Ik zou bijvoorbeeld zeggen dat de hele discussie over de CO2 emissies van bouwmaterialen - dus niet alleen het gebruik van de gebouwen - nu direct moet worden genomineerd, zodat die bouwindustrie over de kop gaat in de positieve zin van het woord. Maar zonder verbeelding redden we het niet. Wie maakt er in Den Haag nog een goede kaart? Wie organiseert er nog regionale verbeeldingsstrategieën? We maken het de mensen veel te moeilijk! Het is allemaal veel te intellectueel! Veel te veel HBO+ geworden. Het is veel beter om dat op zo'n manier te verbeelden dat mensen ook begrijpen dat de toekomst beter kan zijn dan het heden.'

Ed Nijpels: 'Betekent dit dat jij ook zou kiezen voor een revival van de RPD?'

Maarten Hajer: 'Je kent me. Natuurlijk! De revival van planologie, ja, maar wel op een nieuwe manier. Veel nadrukkelijker geloven dat burgers en bedrijven zelf iets kunnen. Geef ze dan ook de *incentives* om dat te doen. Dus als iemand nu zijn huis of dorp energieneutraal of eigenlijk energiepositief maakt, dan moet je daar in je belasting direct positief effect van hebben. Moet je eens kijken wat mensen dan gaan doen en hoe creatief ze worden. Het wordt een sport!'

Introductie Maarten Hajer door Ed Nijpels

'Professor Hajer is hoogleraar Urban Futures aan de Rijksuniversiteit van Utrecht. Hij is ook curator van Places of Hope. Hij was ook onder andere curator van de internationale architectuur Biënnale in Rotterdam, maar hij was eigenlijk voor die tijd vooral bekend als Directeur Generaal van het Planbureau voor de Leefomgeving.

Het Planbureau voor de Leefomgeving is dé adviseur van het Kabinet als het gaat over de vormgeving van het omgevingsbeleid. In dat kader was de heer Hajer iemand die zelf geen blad voor de mond nam. Dat hoort ook bij zijn positie, hij is onafhankelijk. En dat vindt de politiek altijd buitengewoon vervelend. Onafhankelijke mensen zeggen soms de waarheid - dat is nog tot daaraantoe - maar de waarheid zeggen tegen een politicus..., is heel erg. En de waarheid zeggen tegen een politicus terwijl hij weet dat hij driedubbel gelijk heeft, is helemaal erg.

Daarom is de heer Hajer de afgelopen jaren de verzinnelijking van een onafhankelijk denker, een onafhankelijke ambtenaar, die van tijd tot tijd de overheid voorhield waar het goed ging en waar het vooral fout ging. En wat je zou kunnen doen om dat aan te pakken.